

УДК 316.344.23

## СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

**Вікторія Анатоліївна КРАСНОМОВЕЦЬ**

*к.е.н., науковий співробітник Науково-дослідного центру Університету банківської справи НБУ (м. Київ)*

*Анотація. Розглядаються проблеми дослідження рівня життя населення України з урахуванням специфіки розвитку соціально-економічних процесів на регіональному рівні. На основі визначення індексу регіонального людського розвитку здійснено регіональну оцінку рівня життя населення Черкаської області у 2009–2013 рр. Запропоновано основні напрями підвищення рівня життя на регіональному рівні.*

*Аннотация. Рассматриваются проблемы исследования уровня жизни населения Украины с учетом специфики развития социально-экономических процессов на региональном уровне. На основе определения индекса регионального человеческого развития осуществлено региональную оценку уровня жизни населения Черкасской области в 2009–2013 гг. Предложены основные направления повышения уровня жизни на региональном уровне.*

**Ключові слова:** *рівень життя, індекс регіонального людського розвитку, регіональна оцінка рівня життя.*

**Ключевые слова:** *уровень жизни, индекс регионального человеческого развития, региональная оценка уровня жизни.*

**Постановка проблеми.** Макроекономічні диспропорції, що виникли в умовах трансформації вітчизняної економіки, призвели до погіршення умов життя населення, зміни структури суспільства, поглиблення соціального та майнового розшарування населення. Відбулось значне зниження рівня та якості життя населення, що позначилось на мотивації працівників до праці та соціально-економічній ефективності регіонів. Необхідні якісні зміни у сфері підвищення рівня життя населення і його соціального захисту: пріоритетом має стати не просто надання соціальних гарантій, а створення умов для динамічного розвитку і самореалізації людини.

Політика підвищення добробуту населення є складовою частиною регіональної соціально-економічної політики, але при цьому відсутні системні і комплексні підходи до управління цією сферою. Програми розвитку регіонів і дії місцевої влади зачіпають окремі елементи рівня життя населення і соціального захисту окремих категорій громадян і не носять комплексного характеру поліпшення умов життя. У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати механізми управління добробутом населення регіону з урахуванням сучасних підходів до виміру, оцінки і аналізу даних рівня і якості життя населення як основи соціально-економічної ефективності регіонів.

Враховуючи високу зацікавленість науковців до проблем оцінки і підвищення рівня і якості життя, слід зазначити відсутність чіткого понятійно-термінологічного апарату та комплексної оцінки цих показників. Це стримує процес вдосконалення механізмів управління добробутом населення і перешкоджає ефективному розвитку регіонів.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Наукові дослідження рівня та якості життя відображені в працях зарубіжних вчених С. Айвазяна, А. Бергсона, Р. Конверса, Л. Джорджа, Л. Беарона, М. Пааше, У. Роджерса, А. Сена, М. Фаркюгара, Е. Фромма. Питання оцінки і проблем забезпечення рівня життя населення, формування його регіональної диференціації розкриті в наукових працях таких вітчизняних вчених, як: О. Куліш, Н. Куриш, Е. Лібанова, Н. Овчарова, В. Онікієнко, В. Постніков, Є. Приступа та ін.

Разом з тим, слід зазначити, що питання аналізу рівня життя населення, їх взаємозв'язку з ефективністю соціально-економічного розвитку регіону в умовах реформування економіки України є недостатньо висвітленими у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжні розробки вимагають серйозного осмислення при застосуванні до реалій вітчизняної економіки з урахуванням її специфіки.

**Метою статті** є аналіз та оцінка сучасного стану рівня життя населення та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів його підвищення на прикладі Черкаської області.

**Обґрунтування отриманих наукових результатів.** Аналіз наукових досліджень показав, що серед вчених немає єдності щодо визначення поняття «рівень життя». Різні вчені трактують цю категорію залежно від об'єкта і предмета свого дослідження. Загалом можна виокремити два підходи до визначення поняття «рівень життя»: вузьке і широке [1]. Згідно з першим, рівень життя – рівень добробуту населення, споживання товарів і послуг, сукупність умов і показників, що характеризують рівень задоволення основних життєвих потреб людини [2, с. 48]. Широке трактування поняття «рівень життя» передбачає розгляд не лише рівня добробуту і задоволення базових потреб, але і оцінку політичних свобод, умов праці, поведінкових і психологічних, культурних і ментальних аспектів життя людини. Зокрема, такий підхід проглядається в працях Т. Арсеєвої [3, с. 281], Л. Черенко [4, с. 19] та інших.

На нашу думку, більш доцільним є визначення рівня життя в широкому розумінні, з урахуванням всіх аспектів життя людини. Фактично, рівень життя включає економічні параметри (рівень задоволення базових потреб), умов життя (соціальна і духовна база для задоволення потреб людини) та спосіб життя як діяльність суб'єкта відповідно до загальноприйнятих у конкретному суспільстві цінностей. Це дозволяє врахувати діалектичний характер категорії «рівень життя», змінність і суб'єктивні оцінки людини щодо умов життя.

Складною методологічною проблемою є і оцінка рівня життя населення. Різні вчені, залежно від предмета свого дослідження, виокремлюють різні набори індикаторів і методики визначення рейтингів для оцінки рівня життя на міжнародному чи регіональному рівнях.

Міжкраїнові порівняння здійснюються на основі індексу людського розвитку, індексу щастя, індексу процвітання (якості життя), індексу економіки знань, рейтинг 100 кращих країн світу для проживання та інші, що різняться за методикою обрахунків та кількістю країн, включених до рейтингу.

У міжнародній практиці особливої уваги заслуговує система соціальних стандартів рівня життя населення, яка використовується для міжнародного порівняння рівня життя Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН). При цьому залежно від мети їх встановлення стандарти поділяються на такі, що використовуються для розрахунку індексу розвитку людського потенціалу – ІРЛП (який з 1990 р. використовується ПРООН в щорічному Звіті про розвиток людини), та на стандарти, що використовуються для аналізу і прогнозування соціально-політичної ситуації в країні. В Україні у 2009 р. 8 з 14 національних показників рівня життя населення відповідали встановленим стандартам ООН.

В Україні дуже низькими є показники рівня життя (ВВП на душу населення), мінімальна заробітна плата, її співвідношення із середньою зарплатою, високий рівень бідності. Незважаючи на те, що співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (1 : 2,5) відповідає стандартам ПРООН (1 : 3), це свідчить не про високий рівень мінімальної заробітної плати, а, навпаки, про низький рівень як мінімальної, так і середньої зарплати (враховуючи неприпустимо низький мінімальний рівень погодинної заробітної плати – близько 1,50 дол. у 2012 р.).

При цьому, з одного боку, незадовільне матеріальне становище обумовлює ризик втрати здоров'я через неякісне харчування, неможливість отримання кваліфікованої медичної допомоги та ін., а з іншого – проблеми зі здоров'ям призводять до зниження працездатності та скорочення доходів. Саме низький рівень заробітної плати та проблеми з її виплати у працівників послаблюють мотивацію, знижують продуктивність праці, перешкоджають накопиченню людського капіталу.

Такі низькі соціальні стандарти в Україні збільшують загрозу соціальній безпеці в Україні з урахуванням регіональної диференціації рівня життя в Україні. Для оцінки цього показника вченими Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи була розроблена національна методика вимірювання людського розвитку регіонів України [5]. За цією методикою індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР) включає показники наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники, на основі яких розраховується ІРЛР

1	2	3	4	5	6	7
<b>1. Відтворення населення</b>						
1.1	Сумарний коефіцієнт народжуваності	+	2,1	0,1426	1,36	-0,74
1.2	Дитяча смертність (смертність дітей у віці до 5 років), %	-	1,6	0,1956	2,4	-0,8
1.3	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	+	82,0	0,2834	70,91	-11,09
1.4	Ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років	+	0,7500	0,2160	0,6104	-0,1396
1.5	Ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років	+	0,9500	0,1624	0,8442	-0,1058
<b>2. Соціальне становище</b>						
2.1	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)	-	400	0,2186	753	-353
2.2	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення)	-	40,0	0,2210	59,8	-19,8
2.3	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення)	-	50,0	0,1778	95,1	-45,1
2.4	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей у віці 0-17 років)	-	400	0,1708	1258	-858
2.5	Коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15-17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку)	-	6,0	0,0728	12,2	-6,2
2.6	Кількість померлих від навмисного самоубиття (на 100 тис. населення)	-	7,0	0,1390	25,7	-18,7
<b>3. Комфортне життя</b>						
3.1	Забезпеченість житлом у міських поселеннях (загальна площа на 1 особу), кв. м.	+	25,0	0,2455	18,9	-6,1
3.2	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням у сільській місцевості, %	+	55,0	0,1804	21,2	-33,8
3.3	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою у сільській місцевості, %	+	100,0	0,1534	86,8	-13,2
3.4	Інтегральний показник стану навколишнього середовища	+	1,000	0,2239	0,483	-0,517
3.5	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення)	+	300,0	0,1176	232,4	-67,6

Таблиця 1 (продовження)

3.6	Обсяг реалізованих населенню послуг (на 1 особу)**	+	3,0	0,0792	0,93	-2,07
<b>4. Добробут</b>						
4.1	Рівень бідності за відносним критерієм (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 % медіанного рівня), %	-	11,0	0,2842	14,1	-3,1
4.2	Питома вага домогосподарств які робили заощадження, або купували нерухомість, %	+	55,0	0,1298	25,3	-29,7
4.3	Кількість мінімальних продуктових кошиків, які можна придбати за середньодушовий дохід	+	3,75	0,2747	2,56	-1,19
4.4	Валовий регіональний продукт (на 1 особу)**	+	2,00	0,1658	0,94	-1,06
4.5	Питома вага домогосподарств, які мають всі товари тривалого користування базового набору (телевізор, холодильник, пральна машина), %	+	100,0	0,1454	77,9	-22,1
<b>5. Гідна праця</b>						
5.1	Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18-65 років), %	+	85,0	0,1596	65,4	-19,6
5.2	Рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18-65 років), %	-	4,0	0,1926	10,0	-6
5.3	Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів, %	-	15,0	0,2127	37,1	-22,1
5.4	Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %	-	10,0	0,1489	21,5	-11,5
5.5	Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної, одиниць	+	4,0	0,1560	2,07	-1,93
5.6	Рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні), %	+	90,0	0,1303	60,2	-29,8
<b>6. Освіта</b>						
6.1	Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3-5 років, %	+	99,9	0,1057	91,3	-8,6
6.2	Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6-18 років), %	+	99,9	0,2733	99,4	-0,5
6.3	Частка осіб із освітою не нижче рівня "базова вища" серед населення 25 років і старше, %	+	65,0	0,2094	43,2	-21,8
6.4	Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років	+	15,0	0,2445	11,7	-3,3
6.5	Середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах)	+	180	0,1671	153	-27

\* «+» - показник-стимулятор, «-» - показник-дестимулятор

\*\* - з метою зняття впливу інфляційної складової модифікуються у відносні шляхом ділення значення показника по регіону на середнє значення показника (у таблиці вказано % від показника середнього по Україні)

Джерело: [6]

У таблиці також наведено абсолютні показники значень складових ІРЛР середні по Україні та по Черкаській області. Наведені порівняння дозволили зробити висновок, що за всіма показниками ІРЛР Черкаська область відстає від стан-

дартних значень, однак в цілому за рейтинговими оцінками належить до регіонів з середнім рівнем розвитку по Україні. Це обумовлює результуючі показники ІРЛР для Черкаської області, що наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка ІРЛР для Черкаської області, 2004-2013 рр. [6]

Рік	Значення ІРЛР в середньому по Україні	Значення ІРЛР для Черкаської області	Ранг Черкаської області
2004	3,4028	3,4433	10
2005	3,5140	3,5245	13
2006	3,5363	3,5824	10
2007	3,5756	3,7585	4
2008	3,6443	3,7091	8
2009	3,6165	3,7421	7
2010	3,6303	3,7848	6
2011	3,6712	3,7928	8
2012	3,7944	3,7344	16
2013	3,7755	3,7667	11

Наведені дані свідчать про погіршення рейтингу ІРЛР Черкаської області за останні 2 роки. Лідруючі позиції в рейтингу за останні роки мали Харківська, Чернівецька та Львівська області.

Показники рейтингу за ІРЛР Черкаської області за окремими складовими у 2013 наведені на рис. 1.

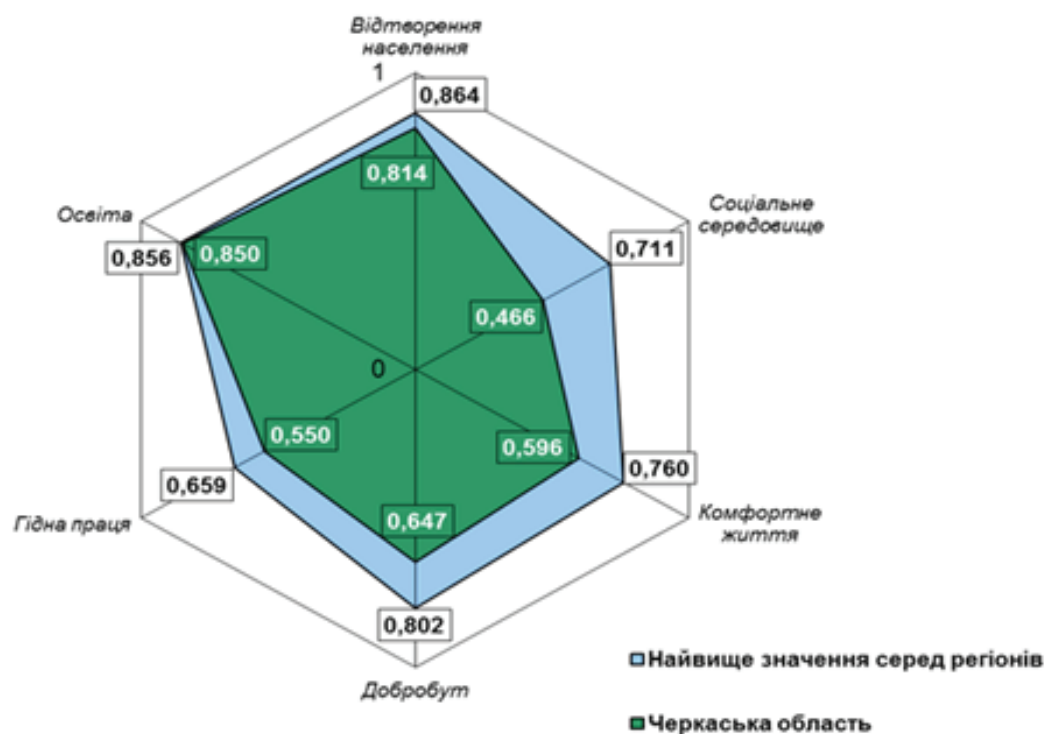


Рис. 1. Параметри ІРЛР для Черкаської області у 2013 році

Відносно сильніші позиції Черкаської області за показниками освіти і відтворення населення, однак низькі загальноукраїнські показники порівняно зі стандартами ПРООН не дозволяють зробити висновки про дійсно позитивні зміни в цих сферах людського розвитку.

Забезпечення належного рівня життя населення є наслідком та визначальною передумовою економічного зростання і успішної реалізації стратегії сталого розвитку. При цьому розвиток необхідно розглядати не просто як підвищення темпів економічного зростання, а як інвестиції у



людський капітал, ліквідацію бідності, вирішення екологічних проблем, надання громадянам рівних можливостей, політичних та громадянських прав, що і визначає рівень та якість життя населення.

Аналіз структури ІРЛР Черкащини показав, що найбільш віддаленими від цільових орієнтирів «ідеального регіону» є значення блоків «Соціальне середовище» та «Гідна праця».

Загалом область не є аутсайдером за яким-небудь з показників блоку «Соціальне середовище», однак слід продовжити роботу щодо удосконалення регіональної системи опіки та піклування. Найнижчий рейтинг у блоці «Соціальне середовище» має показник «Кількість померлих від навмисного самоушкодження», тому попередження різноманітних асоціальних проявів та пропаганда продуктивних зразків поведінки серед цільових груп населення залишаються вкрай актуальними.

Черкаська область характеризується відносно низьким рівнем заробітної плати (співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної) та відносно високим рівнем безробіття. Тому необ-

хідною є виважена регіональна політика регулювання заробітної плати населення, що визначатиме також розвиток ринку праці, створення нових робочих місць, підвищення рівня кваліфікації працівників тощо.

Найкращі результати в області забезпечує блок «Освіта», оцінка якого наближається до найвищого загальноукраїнського значення. Досягнення за блоком «Відтворення населення» також характеризуються вкрай позитивною динамікою протягом останніх років. Найкращими показниками цього блоку є низький, порівняно з іншими регіонами, рівень дитячої смертності та досить висока середньоочікувана тривалість життя населення.

Водночас, соціальна безпека регіону значною мірою залежить як від внутрішньої ситуації в країні, так і від зовнішніх факторів. Саме внутрішні процеси і фактори мають пріоритетне значення для забезпечення соціальної безпеки держави і регіону. Основні чинники, що стримують розвиток людського потенціалу в Черкаській області узагальнено у таблиці 3.

**Таблиця 3**

*Основні чинники, що стримують соціальний розвиток Черкаської області*

Не економічного характеру	Економічного характеру
Населення за останні 10 років скоротилось майже на 10 %. Для структури населення характерна висока питома вага осіб старших вікових груп (17,4 % до загальної кількості населення) та менша дітей (13,4 %).	Більше половини сукупних витрат домогосподарствами витрачалось на харчування, що свідчить про недоступність для багатьох сімей окремих непродовольчих товарів, скорочення витрат на освіту, відпочинок і культуру.
Низький показник тривалості життя населення.	Низький рівень пенсій.
Середня кількість дітей, народжених жінкою за все життя є низькою	Низький рівень заробітної плати населення.
Темпи зростання кількості уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб є загрозливими	Фінансування охорони здоров'я за рахунок бюджетних коштів в Україні знаходиться на критичному рівні
У системі освіти продовжується зменшуватись кількість загальноосвітніх навчальних закладів та чисельність учнів в них.	Недостатній рівень державного фінансування освіти.
Погіршується стан здоров'я населення області з одночасним зменшенням кількості медичних закладів.	Рівень безробіття в області залишається вищим (7,7 % на кінець 2013 року), ніж у середньому по Україні (8,1 %).
Погіршення екологічного стану.	Сильно виражена галузева диференціація зарплати.
	Структура споживання населення основних продуктів харчування не збалансована за харчовою цінністю.

*Джерело: складено автором*

Водночас є і позитивні тенденції розвитку соціальних процесів в області:

1. Зростає середня очікувана тривалість життя. Хоча при цьому залишається суттєвою різниця по тривалості життя для чоловіків (66 років), для жінок (76 років).

2. Зберігається стабільна тенденція скорочення кількості низькооплачуваних і зростання частки середньо- та високооплачуваних працівників.

3. Збільшились середньомісячні сукупні ресурси домогосподарств, що пов'язане, в першу чергу, із збільшенням оплати праці, пенсій, а також доходів від підприємницької діяльності, самозайнятості та від продажу сільськогосподарської продукції.

4. Зростає площа житлового фонду, однак виключно за рахунок приватних коштів, державного і муніципального житла практично немає.

Таким чином, аналіз соціально-економічних умов проживання населення в Черкаській області свідчить про наявність загроз соціальній безпеці і людському розвитку, які необхідно ліквідувати або мінімізувати. Вирішення цих питань залежить від послідовної державної політики, направленої на підвищення рівня життя населення в регіонах.

Для підвищення рівня життя населення, зростання соціально-економічної ефективності розвитку Черкаської області необхідно посилити узгодженість державних програм і роботи місцевих органів щодо підвищення економічних умов життя населення та його соціального захисту. При цьому необхідно дотримуватися принципів системності і програмно-цільового підходу.

Принцип системності пов'язаний з формуванням системи державного регулювання рівня життя, що направлена на комплексний розвиток організаційної і змістовної складових. Організаційна складова пов'язана з формуванням і розвитком механізму управління підвищенням рівня і якості життя населення регіонів, узгодженням дій влади на загальнодержавному і регіональному рівнях. Змістова складова пов'язана з вдосконаленням всіх напрямів соціальної політики.

Програмно-цільовий підхід передбачає відбір пріоритетних цілей економічного, соціального розвитку, розробку взаємопов'язаних заходів по їх досягненню в задані терміни з максимальною ефективністю при необхідному забезпеченні ресурсами. Основні напрями підвищення рівня життя в Черкаській області лежать в площині реалізації таких заходів, що охоплюватимуть всі аспекти людського розвитку. Пропонована нами система таких заходів наведена у таблиці 4.

**Таблиця 4**

*Основні напрями підвищення рівня життя в Черкаській області*

Напрямок регулювання	Комплекс необхідних заходів
1. Скорочення бідності та загальне підвищення рівня життя	1.1. Вирівнювання розмірів заробітної плати між галузями і регіонами, формування їх оптимальних співвідношень відповідно до ефективності праці. 1.2. Підвищення рівня зарплати та її індексація. 1.3. Вжиття комплексних заходів з метою остаточного подолання заборгованості із заробітної плати, зокрема шляхом внесення законодавчих змін, які зроблять економічно не вигідною для роботодавця затримку заробітної плати та забезпечать працівнику належну компенсацію втрат через несвоєчасну оплату праці. 1.4. Здійснювати довгострокову житлову політику, спрямовану на забезпечення населення доступним житлом, збільшення обсягів будівництва нового житла економічного класу.
2. Розвиток ринку праці та забезпечення умов гідної праці	2.1. Забезпечення модернізації існуючих стандартів і норм праці, їх гармонізація з міжнародними стандартами. 2.2. Впровадження нормативно-правової бази, що стимулюватиме розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності, розроблення довго- й середньострокових державних і галузевих програм, які забезпечать створення якісних та високотехнологічних робочих місць для збалансування попиту й пропозицій на ринку праці.

Таблиця 4 (продовження)

	<p>2.3. Розширення можливостей працевлаштування через Інтернет на підставі формування банку робочих місць, який включає державні служби зайнятості.</p> <p>2.4. Мотивація легальної зайнятості та консолідація зусиль соціальних партнерів проти тіньової зайнятості.</p> <p>2.5. Забезпечення фінансування державних програм зайнятості молоді.</p> <p>2.6. Дотримання законодавства з охорони праці на підприємствах, особливо сфери малого бізнесу. Охоплення малих підприємств санітарним наглядом є далеко неповним через правову недосконалість взаємодії органів санепіднагляду з органами місцевого самоврядування.</p> <p>2.7. У зв'язку з обмеженими можливостями для матеріальної мотивації, особливого значення набувають програми нематеріальної мотивації, де новим трендом стає можливість працювати за гнучким графіком або частково з дому.</p> <p>2.8. Проведення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю.</p>
<p>3. Покращення соціального захисту населення</p>	<p>3.1. Впровадити справедливі принципи нарахування пенсій залежно від стажу й заробітку, довести мінімальний розмір пенсії до рівня реального прожиткового мінімуму для непрацездатної особи.</p> <p>3.2. Привести основні державні соціальні гарантії до рівня об'єктивно розрахованого прожиткового мінімуму.</p> <p>3.3. Задля зниження масштабів соціального сирітства, необхідними є превентивні заходи щодо вчасного виявлення дітей та сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, розширення напрямів соціальної роботи з сім'ями.</p> <p>3.4. Впровадження програм і проектів спрямованих на підготовку молоді до сімейного життя і відповідального батьківства та популяризацію здорового способу життя.</p>
<p>4. Розвиток соціальної інфраструктури</p>	<p>4.1. Удосконалення мережі навчальних закладів та підвищення якості освітніх послуг.</p> <p>4.2. Розширення мережі лікувальних закладів в області.</p> <p>4.3. Підвищення доступності санаторно-лікувальних закладів із можливістю коротких курсів відновлення здоров'я.</p> <p>4.4. Комп'ютеризація навчальних закладів.</p> <p>4.5. Розвиток системи перевезень учнів.</p> <p>4.6. Розвиток обласних програм для обдарованої молоді.</p> <p>4.7. Розвиток системи муніципальних закладів культури і відпочинку для дітей і дорослих.</p>
<p>5. Підвищення соціальної відповідальності бізнесу</p>	<p>5.1. Створення умов для соціального діалогу між владою, бізнесом, профспілками та працівниками.</p> <p>5.2. Створення умов та поширення ідей соціальної відповідальності бізнесу.</p>
<p>6. Розвиток програм державно-приватного партнерства</p>	<p>6.1. Формування законодавства та механізмів державно-приватного партнерства в соціальній сфері.</p> <p>6.2. Формування дієвих інвестиційних програм для соціально важливих об'єктів.</p>
<p>7. Підвищення здоров'я населення</p>	<p>7.1. Обмеження поширення ВІЛ/СНІДУ, туберкульозу як через профілактику, так і через соціальну і матеріальну підтримку хворих.</p> <p>7.2. Забезпечення раннього виявлення професійних захворювань, своєчасного ефективного лікування, реабілітації постраждалих та їх повернення до трудової діяльності.</p>



Таблиця 4 (продовження)

8. Охорона довкілля	8.1. Екологічна модернізація виробництва. 8.2. Суворий контроль за дотриманням екологічного законодавства і щодо промислових і побутових викидів, так і щодо збереження природоохоронних зон і заповідників, прибережної зони. 8.3. Формування інвестиційних програм по формуванню сміттєпереробних заводів.
---------------------	--

*Джерело: складено з урахуванням проблем соціального розвитку Черкаської області з використанням [9, 10,11]*

**Висновки.** Отже, розвиток людського потенціалу є наслідком підвищення рівня життя населення та визначальною передумовою економічного зростання. Умовою забезпечення високої якості життя є досягнення стану, який повинен підтримувати і збагачувати життя людини, задо-

вольняти суспільні та економічні потреби людини шляхом створення умов для підвищення добробуту людини, активної соціальної політики держави та підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

#### Список використаних джерел

1. Красномоєць В. А. Аналіз підходів до трактування рівня життя населення / В. А. Красномоєць // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Збірник наукових праць. — Київ : КНЕУ, 2014. — №1(7). — С. 132–137
2. Горшенина Е. В. Региональные экономические исследования: теория и практика: монография. — Тверь : Твер. гос. ун-т, 2009. — 203 с.
3. Арсеева Т. В. К вопросу изучения уровня жизни / Т. В. Арсеева, И. Б. Данилова // Государственное регулирование экономики. Материалы III Международной научно-практической конференции. — Н. Новгород: ННГУ, 2001. — С. 281–284.
4. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; за ред. Л. М. Черненко. — К. : ТОВ Видавництво «Консультант», 2006. — 428 с.
5. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / [Лібанова Е. М., Макарова О. В., Курило І. О. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. — 320 с.
6. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. — Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. — К., 2012. — 50 с.
7. Динаміка Індексу регіонального людського розвитку, 2004–2013 рр. — Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.idss.org.ua/public.html#>.
8. Соціальний рівень життя населення у 2012 році. Статистичний збірник. — Черкаси, 2013. — 168 с.
9. Праця в Україні: необхідність якісних змін для суспільної ефективності та гідного життя. — Березень, 2010. — 84 с.
10. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року (зі змінами, внесеними рішенням обласної ради від 28.12.2011 №12-1/VI). — Черкаси, 2011. — 70 с.
11. Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2013. Національна доповідь. Проект станом на 22 липня 2013 року. — К., 2013. — 184 с.